Bir zamanlar Robert Frost'un öne sürdüğü gibi, eğer şiir tercüme edilemeyen ise, o zaman sanat da tanımlanamayandır. Yine de denemek eğlencelidir. Sanat insani faaliyetin öylesine geniş bir alanını kapsar ki, neredeyse bir etkinlikten çok bir tutumdur. Yıllardan bu yana bu sözcüğün anlamının sınırları, derece derece ama anlamlı bir biçimde değişmiştir. Kültür tarihçisi Raymond Williams sanattan "anahtar sözcüklerden" biri olarak söz eder. Bunun, toplum ile kültür arasındaki karşılıklı ilişkilerin kavranması için anlaşılması zorunludur. Örneğin "topluluk", "eleştiri" ve "bilim" gibi, "sanat" sözcüğünün tarihi de, uygarlığımızın işleyişi hakkında bol miktarda bilgi verir. Bu tarihin bir değerlendirmesi göreceli olarak yeni sinema sanatının genel sanat modeline nasıl uyduğunu anlamamıza yardım edecektir.

Antikite'de yaşayanlar sanat olarak yedi etkinliği biliyorlardı: Tarih, Şiir, Komedi, Tragedya, Müzik, Dans ve Astronomi. Her birine kendi Musa'sı/esin perisi (*muse*) hükmediyordu, her birinin kendi kuralları ve hedefleri vardı ama hepsi ortak bir motivasyonla bir araya getiriliyorlardı. Bu etkinlikler, evreni ve bu evren içindeki yerimizi tanımlamaya yarayan araçlardı. Onlar varoluşun gizlerini anlama yöntemleriydi ve bu sıfatla kendileri bu gizlerin *aura*'sını üstleniyorlardı. Sonuç olarak onlar, dinsel etkinliğin bir görünümüydüler; gösteri sanatları ayinleri övdü; tarih insanlığın öyküsünü kaydetti; astronomi cennetleri aradı. Bu yedi klasik sanatın her birinde çağdaş kültürel ve bilimsel kategorilerin köklerini bulabiliriz. Örneğin tarih, yalnızca modern sosyal bilimleri değil, aynı zamanda düzyazı anlatılarını da (roman, kısa öyküler vb) etkiledi. Diğer yandan astronomi, astrolojik önceden haber verme ve yorumlama işlevleriyle, sosyal bilimlerin bir diğer yanını akla getirirken aynı zamanda modern bilimin bütün alanını temsil eder. Yunanlılar ve Romalılar şiir geleneği içinde üç yaklaşımı biliyordu: Lirik, Dramatik ve Epik. Bunlar modern edebi sanatları ortaya çıkardılar.

Ancak 13. yüzyılla birlikte "sanat" sözcüğü önemli ölçüde daha pratik bir yananlam üstlendi. Ortaçağ üniversitesinin (fen ya da tarih ve felsefe gibi yüksek bilimleri içeren) müfredat programı, hâlâ yedi türü kabul ediyordu ama tanımlama yöntemi değişmişti. Klasik dönemin edebi sanatları -Tarih, Şiir, Komedi ve Tragedya- edebiyat ve felsefenin belirsiz bir biçimde tanımlanmış karışımı içinde birbirine geçmiş ve sonra da bunlar, sanatların niteliklerinden çok yapısal öğeleri olan Gramer, Retorik ve Mantık* gibi analitik ilkelere göre yeniden düzenlenmişti. Dans listeden çıkarılmış, yerine matematiğin artan önemini gösteren Geometri konmuştu. Antik kategorilerden yalnızca müzik ve astronomi değişmeden kalmıştı.

Üniversite manastırlarının dışın-

---

* Ortaçağ üniversitelerinde ilk dört yıl verilen alanlar (*Trivium*). (Ç.)

da, sözcük çok daha esnekti. Hâlâ savaş sanatından, tıbbi sanatlardan, hatta oltayla ile balık avlama sanatından söz ederiz. 16. yüzyılda sanat net bir biçimde "ustalık"la eşanlamlıydı ve örneğin bir tekerlekçi tıpkı bir müzisyen kadar sanatçıydı: Her biri özel bir ustalığı tatbik ediyordu.

17. yüzyılın sonunda, sözcüğün alanı bir kez daha daralmaya başlamıştı. Sözcük giderek, bugün artık "Güzel Sanatlar" dediğimiz resim, heykel, çizim ve mimari gibi daha önce bu alana dahil edilmemiş etkinlikler için kullanıldı. Sanata karşıt ve ondan ayrı olarak modern bilim kavramının ortaya çıkışı, Astronomi ve Geometri'nin bundan böyle Şiir ve Müzik'le aynı kefeye konulamayacağı anlamına geliyordu. 18. yüzyılın sonundan itibaren, özellikle Tanrı'nın bahşettiği bir varlık olarak romantik sanatçı anlayışı, sözcüğü klasik dönemlerde kuşatmış olan dinsel *aura*'yı kısmen yeniden yerleştirdi. "Sanatçı" ile "zanaatçı' arasında bir ayrım yapıldı. Birincisi "yaratıcı" ya da "hayal gücünü kullanan"dı, ikincisiyse sadece yetenekli bir işçiydi.

19. yüzyılda bilim kavramı gelişirken, sanki bu çok incelik isteyen mantıksal etkinliğe tepkiymiş gibi, sanat kavramının daralması sürdü. "Doğa felsefesi" "doğa bilimi", simya sanatı kimya bilimi adını aldı. Yeni bilimler katı işleyiş yöntemlerine dayalı, kesinlikle tanımlanmış entelektüel etkinliklerdi. Bu nedenle (giderek bilimin dışında kalan alanlar olarak görülen) sanatlar da net bir biçimde tanımlanmıştı.

19. yüzyıl ortalarında sözcük az ya da çok, bugün bildiğimiz yananlamlar grubunu geliştirdi. Önce görsel ya da "Güzel" sanatları sonra da edebiyatı ve müziği akla getirdi. Bazen gösteri sanatlarını içermeye kadar yayılabildi ve her ne kadar en geniş anlamıyla bu, Ortaçağ'daki ustalık anlayışını taşısa da, çoğu yönden temel [illegible] etkinliklere göndermede bulunmak için kullanıldı. Geriye bir tercih olarak romantik sanatçı anlayışı kaldı: "Sanatçılar" yalnızca "zanaatçı"lardan değil, aynı zamanda aşağı toplumsal ve entelektüel düzeye sahip "artist"lerden de (sahne sanatçıları) ayrıldılar.

"Sosyal bilimler" anlayışının 19. yüzyıl sonunda kurumlaşmasıyla, modern entelektüel etkinlik son biçimini aldı ve sanatın alanı daralarak günümüzdeki konumuna geldi. Bilimsel yöntemle çalışmaktan doğan bu olgu, bilim geleneği içinde düzenlendi ve kesin olarak tanımlandı. Laboratuvar tekniklerine ve deneye daha az duyarlı ama biraz mantık ve berraklıkla düzenlenme kapasitesine sahip bir diğer olgu, sosyal bilimlerin (ekonomi, toplumbilim, politika, psikoloji ve bazen de felsefe) gri alanı içine yerleştirildi. Ne fizik ne de sosyal bilimlere uymayan insani faaliyetin bu alanları sanatın etki alanına bırakıldı.

Sosyal bilimlerin gelişimi zorunlu olarak sanatın pratik, yararlı yönlerini sınırlarken, muhtemelen bu olguya bir yanıt olarak estetizm kuramları gelişti. Kökleri peygamber ve rahip olarak Romantik sanatçı kuramında olan geç Viktorya Dönemi'nin "sanat, sanat içindir" hareketi, biçimi içeriğe üstün tuttu ve sözcüğün odağını bir kez daha değiştirdi. Bundan böyle sanatlar artık yalnızca dünyanın idrak edilmesine yönelik yaklaşımlar değildi; onlar başlı başına amaçtılar. Walter Pater, "bütün sanatların, müziğin konumunu arzuladığını" ilan etti. Soyutlama -saf biçim- sanat yapıtının mihenk taşı ve sanat yapıtlarının yirminci yüzyılda yargılanmalarının kriteri oldu.*

---

* Raymond Williams'ın *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, ss. 32-34'deki

Resim 1-1. ANTİK MUSALAR: Calliope (epik şiir), Clio (tarih), Erato (aşk şiiri), Melpomene (tragedya), Terpsichore (koro dansı), Polyhmnia (kutsal müzik), Euterpe (lirik şiir), Thalia (komedya) ve Urania (gökbilim). Ortadaki erkek Apollon. (*Pitti Sarayı, Floransa.*)

Soyutlamaya akın etme 20. yüzyılın ilk üçte ikisi boyunca büyük bir hız kazandı. 19. yüzyılda *avant-garde* hareket, ilerleme anlayışını gelişen teknolojiden almıştı ve bazı sanat dallarının diğerlerinden zorunlu olarak daha "ileride" olması gerektiğine karar vermişti. Romantik dönemden yakın zamanlara kadar sanatların tarihsel gelişiminde her zaman hâkim bir faktör olan *avant-garde* kuram kendini en iyi biçimde soyutlamaya dayanarak dışavurdu. Bu açıdan sanatlar sonuçta bilimleri ve teknolojiyi taklit ediyor, kendi dillerinin temel öğelerini, resmin, şiirin ya da dramanın "özünü" araştırıyordu.

1920'lerdeki Dada hareketi bu gelişimi gülünçleştirerek ele aldı. Ortaya çıkan, *avant-garde*'ın soyutlama yönündeki nihai noktasını gösteren minimalist sanattı: Samuel Beckett'in kırk saniyelik dramaları (ya da on sayfalık romanları), Josef Albers'in renk denemelerine dayalı resimleri, John Cage'in sessiz müzik eserleri. Sanatı en temel öğelerine indirgeyen sanatçılar için tek seçenek (vazgeçmek hariç) sanatların yapılarını yeniden inşa etmeye bir kez daha baştan başlamaktı. Bu yeni sentez ciddi olarak 1960'larda başladı (ancak *avant-garde* soyutlamacıların oynayacakları son bir kart daha vardı: Sanat yapıtının tamamen devre dışı bırakıldığı, geriye yalnızca ardındaki düşüncenin kaldığı sözde kavramsal sanat).

Avant-garde'ın soyutlamadan büyülenişi, ekonomik ve politik kültürün benzer biçimde ilerlemenin aldatıcılığını keşfettiği ve bunun yerine "varoluşun değişmezliği" kuramını geliştirdiği bu aynı dönemde sona erdi. 21. yüzyıla geçişin avantajlı konumundan bakarak, sanatın politikaya ve ekonomiye göre daha hızlı ve kolay geçiş yaptığını söyleyebiliriz.

Soyutlamanın hızlanışı, bu olgu 20. yüzyıl boyunca sanatların gelişiminde kesinlikle asli öğe olduğu halde, yaşanan tek boyut değildir. Bu estetikçiliğe direnen güç, sanatların politik boyutunu, yani onların toplumla doğrudan ilişkili oluşlarını, bize toplumun yapısını açıklama güçlerini sürekli hissediyor oluşumuzdur.

Antik dönemdekilere Tarih ile Müzik'i aynı kefeye koydurtan bu ilişki-

nin gücü Batı Kültürü'nde kesinlikle egemen olmamıştır ama tâbi konumda olsa da soyutlama yönündeki estetik itkiye paralellik gösteren uzun ve onurlu bir tarihe sahiptir. 1970'lerde bu kitabın ilk baskısı çıktığında, soyutlama ve indirgemecilik ortadan kalkarken politik boyutun öneminin artacağını varsaymak güvenli görünüyordu. Şimdi ise Y2K'nın perspektifinden bunun en azından beklediğimiz ölçüde gerçekleşmediği açıktır. Bunun yerine, başta sinema olmak üzere sanatların çoğu ticari sükûnet dönemine girmişlerdir. Birçok çağdaş sanat dalının politik ve toplumsal kotasında açık bir artış vardır: Bunu televizyon doküdramalarının (yarı belgesel yarı kurmaca) ve gerçekliğe dayalı programların giderek yayılmasında, Rap müziğin her yerde etkili olmasında ve bağımsız sinemanın yeniden güçlenişinde görebilirsiniz. Bununla birlikte bu sanatların yansıttığı politika 1970'lerde ulaştığı düzeyin ötesine pek geçmemiştir: Az ya da çok, aynı konular bizi o zaman olduğu kadar bugün de ilgilendiriyor. "Elçiye zeval olmaz" (sanatçıları suçlamayın). Ve sanatçılar *avant-garde*'ın ölüyor olduğunu anlayıp kabul ederlerken, politikacılar kendilerini o sanatsal hareketin bağlı olduğu -eşit derecede can çekişmekte olan- Sağ-Kanat diyalektiğe bağımlılıktan hâlâ kurtaramamışlardır.

Bu nedenle sanatta daha çok politika vardır, bu oldukça niteliksiz bir politika olsa da. Dahası, 1970'lerin ortasından bu yana, 6. ve 7. bölümlerde daha ayrıntılı olarak tartışacağımız gibi sanatların teknolojisindeki patlama, yenilenmiş ilişkiyi kendi üstünlüğüyle gölgelemiş ve genellikle sorunu çarpıtmıştır. Bu teknoloji geçen yüzyıl boyunca sanatların tarihini belirlemiş üçüncü temel öğedir.

Başlangıçta, sanatı üretmenin tek yolu "gerçek (şimdiki) zaman"dı (*real time*): Şarkıcı şarkı söyler, öykücü öykü anlatır, aktörler dramayı oynardı. Çizimin ve (resim yazıdan geçerek) yazının tarih öncesindeki gelişimi, iletişim sistemlerinde önemli bir sıçramayı gösterdi. Görüntüler saklanabilir, öyküler korunabilir, sonra da aynen hatırlanabilirdi. Sanatların yedi bin yıllık tarihi, aslında bu iki temsile dayalı -çizimsel ve yazınsal- iletişim aracının (*representative media*) tarihiydi.

Derece açısından olduğu kadar tür açısından da temsile dayalı iletişim araçlarından farklı olan kaydetme ya da kayıt yapma özelliğine sahip iletişim araçlarının (*recording media*) gelişimi, tarihsel açıdan yedi bin yıl öncesindeki yazının keşfi kadar önemlidir. Fotoğraf, film ve ses kaydı tarihsel perspektifimizi çarpıcı bir biçimde değiştirmiştir.

Temsil sanatları olayların "yeniden-yaratımını" olanaklı hale getirdi ama kodların karmaşık pratiğine ve dillerin geleneklerine gereksinim duydu. Bundan da öte, bu diller bireyler tarafından yönlendirildi; bu nedenle tercih öğesi temsil sanatlarında oldukça önemliydi ve hâlâ da önemlidir. Bu öğe çizimsel ve yazınsal sanatların estetiğinin kaynağıdır. Estetikçileri ilgilendiren ne anlatıldığı değil, nasıl anlatıldığıdır.

Kayıt sanatları ise tam tersine, konu ile gözleyici* arasında çok daha doğrudan bir iletişim hattı kurar. Kendi kod ve gelenekleri vardır, bu muhakkak: Nihayetinde bir film ya da ses kaydı, gerçekliğin kendisi değildir. Ama kaydetme özelliğine sahip iletişim araçlarının dili, çizimsel ve edebi dile göre, önemli ölçü-

---

* Gözleyici (*observer*) sözcüğü sanat yapıtını alımlayan kişi anlamında kullanılmıştır. Yazar izleyici, okuyucu ya da dinleyici yerine hepsine karşılık gelecek şekilde bu sözcüğü kullandığından metin boyunca zaman zaman biz de aynı biçimiyle kullandık. (Ç.)

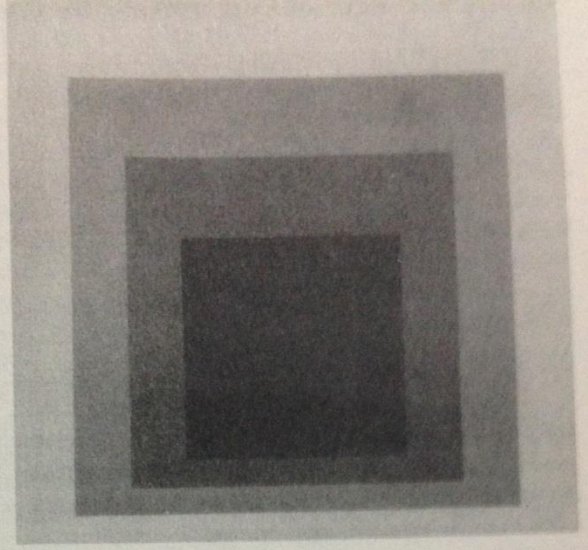

Resim 1-2. Josef Albers'in *Hommage to the Square: Silent Hall*'u (Kareye Saygı) 1961, onun en canlı kompozisyonlarından biridir ve 20. yüzyıl ortası minimalizminin örneklerindendir. (*Tuval üstü yağlı boya, 40 x 40, Modern Sanatlar Müzesi, New York. Mr. and Mrs Frank Stanton Fund. Fotoğraf © 1995, Modern Sanatlar Müzesi, New York*)

de daha basit ve daha doğrudandır. Ayrıca kayıt sanatları çok daha fazla gerçeğe benzerlik yönünde doğrudan bir ilerleme geçirmişlerdir. Renkli film gerçekliğe siyah-beyaz filmden daha fazla yaklaşmıştır, sesli film hayata sessiz filmden daha yakındır vb.

Temsile dayalı iletişim araçlarıyla kayda dayalı iletişim araçları arasındaki niteliksel farklılık, sonuncusunu bilimsel amaçlarla kullananlar için çok açıktır. Örneğin antropologlar, filmin yazılı sözcüğe göre avantajının iyice farkına varmışlardır. Film konu ile izleyici arasında üçüncü bir tarafın aracılığını tümden bertaraf etmez ama bir sanatçının varlığının kaçınılmaz olarak yarattığı bozulumu önemli ölçüde azaltır.

Sonuç olarak günümüzde, üç düzeyde varolan bir sanatlar tayfına sahibiz:

- Gerçek zamanda varolan gösteri sanatları.
- Konu hakkında gözleyiciye bilgi aktarmak için (hem çizimsel hem de yazılı) yerleşik kod ve geleneklere dayalı temsil sanatları.
- Gözleyici ile konu arasında doğrudan bir yol sağlayan, kendi kodlarına sahip ama niteliksel olarak temsil sanatlarından çok daha doğrudanlık özelliği gösteren kayıt sanatları.

Ama bu, şimdilik böyledir. 1980'lerin sonunda büyük bir hamleyi başlatan sayısal teknolojinin filme ve işitsel (*audio*) alana uygulanması söylemin yeni bir düzeyini gösterir: Kayıt sanatlarına yönelik tutumumuzda devrim yapmak üzere olan bir düzeydir bu. Basitçe söylersek "başkalaştırma" (*morphing*) ve "örnekleme"* (*sampling*) gibi sayısal teknikler gördüğümüz görüntülerin, işittiğimiz seslerin gerçekliğine olan inancımızı yok eder. Gerçeğe benzerlik hâlâ vardır ama artık gözlerimize ve kulaklarımıza inanamayız. Bu önemli gelişmeleri Yedinci Bölüm'de daha ayrıntılı olarak tartışacağız.

---

* Başkalaştırma: Bir görüntünün diğeriyle birleştirilip başka biçim almasına olanak sağlayan bilgisayar tekniği. Örnekleme: Analogdan sayısala çevirmedeki ilk aşamada yapılan işlemin adı. (Ç.)